
**MTA Law Working Papers
2017/4.**

**Ha nem vagyunk úriemberek, azzal
sincs baj...
Adalékok a magyar ügyvédség önképének
vázlatához**

H. Szilágyi István – Badó Andrea

HA NEM VAGYUNK ÚRIEMBEREK, AZZAL SINCS BAJ ...
ADALÉKOK A MAGYAR ÜGYVÉDSÉG ÖNKÉPÉNEK VÁZLATÁHOZ

Bevezetés

Kutatásunk kapcsolódik általában a jogászai professzió, és azon belül is az ügyvédség társadalmi helyzete, szerepe, belső szervezete és szerkezete társadalomtudományi vizsgálatának hagyományához, amely egyaránt támaszkodik a jogtörténet, a jogszociológia, illetve az általános társadalomtörténet és a szociológia terén született eredményekre.

A jogszociológia nemzetközi irodalmában az 1990-es évektől tapasztalható a téma iránti érdeklődés megélénkülése.¹ E kutatási hullám számunkra érdekes hozadéka röviden abban összegezhető, hogy elméleti szinten világossá vált: a hivatások és a professzionalizálódás társadalmi menetének Durkheim és Weber által kidolgozott klasszikus szociológiai modellje nem bír kielégítő magyarázó erővel az egyes jogászai hivatáscsoportok nemzeteként változó társadalmi és kulturális kontextusának figyelmen kívül hagyásával. Így felszínre került az a lényeges különbség, ami a *common law* jogcsalád országai – különösen az Egyesült Államok – és a kontinentális Európa, a római-germán jogcsalád jogrendszereiben az ügyvédi hivatás formálódásának alapvető tényezői között mutatkozik. Míg az előbbiben a jogi tudás monopolizációja, a hivatási csoport ethosza és önszabályozó képessége, valamint a jogi szolgáltatások piacának változásaihoz való alkalmazkodás kényszerei látszanak a legfontosabb tényezőnek az ügyvédség – amely a *common law* rendszerekben sokkal nagyobb jelentőségű csoportja a jogászai hivatás egészének, mint a római-germán jogcsalád országai – alakulásában; addig az utóbbiban az egyetemi képzés, a hivatás közszolgálatként való felfogása, a politikai szerepvállalás és az állami szabályozás dominálja a hivatásrend formálódását.² Másfelől az empirikus kutatások rávilágítottak arra az új tendenciára, amellyel a nemzeti sajátosságokra tekintet nélkül, világszerte szembe kell nézniük az ügyvédeknek (és szinte minden más hivatás gyakorlóinak is), vagyis a szakmai tudásnak a laikusok szemében való fokozatos leértékelődésével, ami összefügg tudásmonopólium csökkenésével, a tudás – az információs technika fejlődésének tulajdonított – állítólagos demokratizálódásával.

Érdekes módon a hazai kutatásokban jobban kitapintható a jogtörténeti- jogszociológiai és az általános szociológiai vizsgálódások különállása.³ A jogtörténeti vizsgálódások⁴ a hazai ügyvédség formálódásának kezdeti – az 1830-as évektől az 1930-as évek közepéig tartó – szakaszára vonatkozó megállapításai közül a jelen vizsgálódásaink szempontjából a következőket érdemes kiemelni. Bár a hivatásrend függetlenségének kivívását célzó erőfeszítések „alulról”, az ügyvédek oldaláról indultak, és a kiegyezést követően az autonómia viszonylag széles körét sikerült megszerezniük, mégis alapvetően az

*Habilitált egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, H-1008 Budapest, Szentkirályi u. 28. E-mail: kopi@jak.ppke.hu

**Doktoranda, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Doktori Iskola, H-1008 Budapest, Szentkirályi u. 28. E-mail: badoanda@gmail.com

¹ A '90-es évek terméséből lásd pl.: Konrad H. JARAUSH: *The Unfree Professions. German Lawyers, Teachers and Engineers, 1900–1950*. Oxford University Press, 1990. Michael BURRAGE–Rolf TORSTENDAHL (szerk.): *Professions in Theory and History: Rethinking the Study of the Professions*. London, Sage, 1990. John MORISON –Philip LEITH– Milton KEYNES: *The Barrister's World and the Nature of Law*. Philadelphia, Open University Press, 1991. Robert A. KATZMANN: *The Law Firm and the Public Good*. Washington, The Brookings Institution, 1995. Richard L. ABEL (szerk.): *Lawyers. A Critical Reader*. New York, The New Press, 1997.

² Az összehasonlító kutatások jó összefoglalásaként ld.: W. Wesley PUE–David SUGARMAN (szerk.): *Lawyers and Vampires. Cultural Histories of Legal Professions*. Oxford–Portland, Hart Publishing, 2003.

³ A kereszthivatkozások áttekintése azt mutatja, hogy a jogászok talán hajlamosabbak a szociológusokkal együttműködni, mint fordítva.

⁴ Ld.: STIPTA István: Jogászai hivatás és jogászképzés története. In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Jog- és államtudományi alaptan*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 1992. 168–181. P. SZABÓ Béla: Jogászság és jogászképzés. In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Jog- és államtudományi alaptan*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2012. 35–62. NAVRATIL Szonja: *A jogászai hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937)*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.

állami szabályozás függvénye maradt a hivatási önrendelkezés körének megállapítása. A jogász professzió egészén belül az ügyvédség volt a leginkább aktív és elkötelezett támogatója a liberalizmus és jogállam politikai eszméinek végig a XIX. század folyamán. Valószínűleg azonban éppen a liberalizmus kiegyezést követő defenzíóba kerülése is magyarázza az ügyvédség politikai érdekérvényesítő képességének jelentős csökkenését a századfordulóhoz közeledve. Az 1920-as években az ügyvédi hivatás válságba került, részben az önkormányzatiság gyengesége és szűk hatóköre miatt, részben a jogázképzés tömegessé válásának következtében jelentkező „túlnépesedés” miatt, részben pedig a gazdasági válság ezzel párhuzamosan jelentkező hatása miatt, ami az ügyvédi egzisztencia meggyengüléséhez, a belső társadalmi fragmentáció felgyorsulásához vezetett. E válság világossá tette a hivatásrend kohéziójának gyengeségét, belső megosztottságát. Mindennek aztán az állami beavatkozás vetett véget az 1930-as évek második felében, amely teljesen felszámolta a hivatási autonómiát, korlátozta az ügyvédek számát, és bevezette a faji kvótát. Az ügyvédek hivatásuk szabadságát csak fél évszázaddal később, a rendszerváltást követően szereztek vissza.⁵

A hazai jogszociológiai a szocializmus korszakában sem fordított különös figyelmet a jogász hivatás vizsgálatára,⁶ és a rendszerváltást követően is elsősorban a bírósági rendszer és a bírói kar kutatása került az érdeklődés középpontjába,⁷ így az ügyvédekre vonatkozóan csak egyetlen, nem reprezentatív, *pilot* típusú empirikus kutatást végeztek a '90-es években.⁸ A vizsgálat eredménye azt mutatta, hogy a '90-es évek közepén a kliensek – a megkérdezett Csongrád megyei gazdasági vezetők – általában elégedettek voltak az ügyvédek által nyújtott szolgáltatásokkal, noha az ideálisan megfogalmazott elvárások – magas szintű szakmai ismeretek, megbízhatóság, határozottság, gyors reagáló készség, pontosság – vonatkozásában nyilvánvalóan elmaradt az ügyvédek valós teljesítményének értékelése. Ugyanakkor az interjúalanyok már érzékelték az ügyvédi társadalom erősödő belső differenciálódását, a sikeresnek számító ügyvédek túlterheltségét – s ebből fakadóan az állandó időhiányt és a határidők tartása körüli zavarokat –, valamint a szakmai ethosz lazaságát az üzleti titkok megtartása és az ügyfelekkel való kulturált kapcsolattartás terén.

A témánkhöz kapcsolódik a hazai jogszociológiai kutatások egy másik vonulata, a jogtudat-kutatások,⁹ illetve azon belül a joghallgatók jogtudatának és joggal kapcsolatos attitűdjeinek vizsgálata.¹⁰ A fentiekben már utaltunk rá, hogy az ügyvédség hivatásrendjének alakulása szempontjából milyen fontos szerepet játszik az egyetemi képzés a római-germán jogcsaládban, ami természetesen igaz a magyar viszonyokra is. E kutatások eredményei közül témánk szempontjából érdemes kiemelni a joghallgatók politikai beállítottságára vonatkozó megállapításokat, hiszen – mint azt a jogtörténeti vizsgáldások áttekintése kapcsán már említettük – a magyar ügyvédség hagyományosan a legelkötelezettebb támogatója volt a liberális jogállam politikai eszméjének és programjának, s ezt még a rendszerváltást közvetlenül követő periódusban is regisztrálták a szociológiai kutatások.¹¹

⁵ Vö.: 1998. évi XI. tv. Az ügyvédekről. Különösen 3. § (1), valamint 13. § (1), (3).

⁶ Az ezredfordulót követően a jogász hivatásra vonatkozó külföldi empirikus és elméleti kutatások áttekintésére és elemzésére ld.: POKOL Béla: *Jogszociológiai vizsgálódások*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2003. NAGY Zsolt: *Metszetek a jogásztársadalomról*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2012.

⁷ Ld.: BADÓ Attila (szerk.): *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika: összehasonlító jogi tanulmányok*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011. BADÓ Attila – BÓKA János: *Európa kapujában: reform, igazság, szolgáltatás*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2002. BENCZE Mátyás – ZSIROS Zsolt: A bűnösség vélelme – a „Buktai-ügy” tanulságai. In: SZABADFALVI József (szerk.): *Amabilissimus. A legeretemesébbek egyike. Loss Sándor Emlékkönyv*. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005. 151–165. BENCZE Mátyás – BADÓ Attila: Reforming the Hungarian Lay Justice System. In CSERNE P. et al. (szerk.): *Theatrum Legale Mundi: symbola Cs. Varga oblata*. Budapest, Szent István Társulat, 2007. 1–13. BENCZE Mátyás – BADÓ Attila: Területi eltérések a büntetékiszabási gyakorlat szigorúságát illetően Magyarországon 2003 és 2005 között. In FLECK Z. (szerk.): *Igazságszolgáltatás a tudomány tükrében*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 125–147. FLECK Z. (szerk.): *Bíróságok mérlegen II: A szervezettől a jogértelmezési gyakorlatig*. Budapest, Pallas Kiadó, 2008

⁸ Ld.: TÖRÖK Helga – BADÓ Attila: Ügyvédképe a Csongrád megyei gazdasági vezetők körében. *Bírák Lapja* 7 (1997) 104–111.

⁹ Az elmúlt évtizedek hazai jogtudat-kutatásainak áttekintésére ld.: GAJDUSCHEK György: Empirikus jogtudat-kutatások Magyarországon 1990 után. *Iustum Aequum Salutare* 2017/1. 55–80. H. SZILÁGYI István: A jogtudat-kutatások elméleti kérdései. *Iustum Aequum Salutare* 2017/1. 15–36.

¹⁰ A témában a legfontosabb kutatások: VISEGRÁDY Antal – SCHADT Mária: Egyetemi hallgatók jogtudata, jogismerete. *Jogelméleti Szemle* 2000/1. KELEMEN László: *Joghallgatók a jogról. Szociálpszichológiai kutatás* Budapest, Sprinter Kiadói Csoport, 2009. KELEMEN László – HOLLÁN Miklós: *Joghallgatók a jogról. II. Szociálpszichológiai kutatás* Budapest– Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2013. FLECK Zoltán, KRÉMER Frenenc, USZKIEWICZ Erik, NAVRATIL Szonja: *Technika vagy érték a jogállam?* Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2012.

¹¹ Vö.: CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal: Jogtudat és előítélet Magyarországon. *Világosság* 1990/8–9. 678–683.

Ha a politikai attitűdök mérésére szokásosan alkalmazott jobb oldali – bal oldali, és a konzervatív – liberális aspektus mentén vizsgáljuk az eredményeket, akkor az a kép rajzolódik ki, hogy a '90-es évektől napjainkig tartó periódusban a joghallgatók politikai beállítottsága egyre inkább a jobb oldali konzervatív attitűd térnyerése irányába mozog – párhuzamosan a magyar társadalom egészének hasonló tendenciájával –, dacára annak, hogy maga a jogi oktatás kimutathatóan a jogállamiság iránti elköteleződés és a liberális értékrend erősítése irányába hat.¹²

Szólnunk kell még azokról a szociológiai vizsgálatokról, amelyek homlokterében szintén a joghallgatók – illetve a jogászképzés – állnak, s amelyek mintegy hidat vernek a hazai jogszociológiai és általános szociológiai kutatások között. E vizsgálatok a magyar társadalom rétegződése és mobilitása szociológiai kutatásának részeként és ennek szemléleti távlatából foglalkoznak a jogi oktatás kutatásával, s az utóbbi években nagy lendületet vettek a diplomás pályakövető-rendszer (DPR) országos szintű kiépítésével.¹³ A kutatási eredményekből most két megállapítást érdemes kiemelni. Az egyik a joghallgatók családi hátterére vonatkozik: „a joghallgatók a »középosztályból« jönnek, még ha nehéz is a középosztályt vagy a középosztályokat definiálni. És hová tartanak? A középosztálynak egy magas presztízsű csoportjába, pontosabban eltérő, de általában magas presztízsű csoportjaiba” – fogalmaz Fónai Mihály.¹⁴ A másik érdekes eredmény a jogász hivatások presztízsének vizsgálatához kapcsolódik: míg a joghallgatók általában a bírói hivatást értékelik a legmagasabbra, amit másodikként követ az ügyvédek – majd folytatódik a rangsor az ügyészséggel és a közigazgatással –, addig a végzet friss diplomások zöme a közigazgatásban helyezkedik el, második legnépesebb csoportjuk pedig az ügyvédi irodákban talál állást.¹⁵ Az ügyvédi hivatás tehát a vágyott presztízs és a valóságos lehetőségek tekintetében is bizonyosan egyike azoknak a magas presztízsű csoportoknak, amely felé a joghallgatók tartanak.

Ezzel elérkeztünk ahhoz a szociológiai kutatási projekthez, amelyhez a jelen vizsgálódásaink a legszorosabban kapcsolódnak. Az Utasi Ágnes által vezetett kutatócsoport vizsgálatai a magyar társadalom rétegződésének, a középosztály, illetve az értelmiség társadalmi mobilitásának szociológiai kutatásához illeszkedve az ügyvédség professzionális csoportjának átfogó elemzését tűzték célul. A kutatási projekt két reprezentatív mintára végzett adatfelvétellel épített: 1998-ban egy megyék és nemek szerint súlyozott mintát (N=1293) postai úton küldött önkéntes kérdőívekkel kérdeztek,¹⁶ másfél évtizeddel később, 2015-ben pedig a korábbi kérdőívet felhasználva egy megyék szerint súlyozott mintától (N=1076) on-line beérkezett adatokat vetették össze a korábbi adatokkal. A longitudinális összehasonlító elemzések révén átfogó és pontos képet nyertek a magyar ügyvédség demográfiai jellemzőinek, társadalmi státuszának, kapcsolati tőkéjének, politikai orientációjának és a jogász hivatások közötti munkamegosztási pozíciójának változásairól.¹⁷ A kutatás szempontunkból fontosabb eredményeit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

A vizsgált időszakban a nők aránya 38,9 %-ról 45,6%-ra növekedett az ügyvédek között. Az ügyvédnők körében az egyedülálló vagy elváltak aránya háromszorosa a férfiakénak. Jelen van és '98-hoz képest még erősödött is az iskolázottságon alapuló párkapcsolati homofília, vagyis hogy az ügyvédek hasonló társadalmi helyzetű és foglalkozású párt választanak.¹⁸ Erősödött a középosztályi családi háttér: háromnegyedről négyötödre nőtt a középosztálybeli szülők aránya, ami jelzi, hogy az alsóbb osztályok gyermekeinek csökkent az esélye a hivatásba való belépésre. A hivatás gyakorló a városokba

¹² Noha a jogállamiság és a liberális értékek iránti elkötelezettség növelésének mértékével az elemzők egy része nem elégedett – vö.: FLECK és mások: *Technika vagy érték a jogállam*. Azonban például a halálbüntetés elutasítása kapcsán – amit a liberális beállítottság egyik indikátorának szokás tekinteni – kutatások egyértelműen regisztrálták, hogy az első évekhez képest jelentősen nagyobb arányban utasították el a halálbüntetést az ötödéves joghallgatók 2012-ben. Ld.: KELEMEN – HOLLÁN: *Joghallgatók a jogról*. II. 99.

¹³ E kutatási irány eredményeinek legfrissebb összefoglalására ld. FÓNAI Mihály: *Joghallgatók. Honnan jönnek és hová tartanak?* Debrecen, DE ÁJK – DELA Könyvkiadó Kft. 2014.

¹⁴ FÓNAI: *Joghallgatók*. 123.

¹⁵ A 2010-es adatok szerint a végzett joghallgatók mintegy 45 %-a talált állást a közigazgatásban, míg közel egy negyedük (23,3 %) az ügyvédi irodákban. Vö.: FÓNAI: uo. 120.

¹⁶ A kutatás első szakasza eredményeinek bemutatásáról ld.: UTASI Ágnes (szerk.): *Az ügyvédek hivatásrendje*. Budapest, Új Mandátum, 1999.

¹⁷ UTASI Ágnes (szerk.): *Ügyvédek a gyorsuló időben (1998–2015)*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2016.

¹⁸ CSIZMADIA Zoltán: Az ügyvédek kapcsolati tőkéje. In UTASI: *Ügyvédek a gyorsuló időben*. 123–152.

koncentrálódnak, aminek következtében ma az ügyvédek háromnegyede a fővárosban vagy nagyvárosban él.¹⁹

Az ügyvédség belső rétegzettségét klaszter elemzés segítségével tárták fel. Három faktorra – idegen-nyelvi praxis, lokálisan vagy országosan befolyásos kapcsolatok átlaga, elit-sportok üzése – tekintettel három klaszter látszott elkülöníthetőnek a két mintában: az (1) elit-felső, a (2) közép és a (3) alsó-közép rétegei. Az elit-felső aránya 39%-ról 28%-ra csökkent a vizsgált periódusban, míg az alsó-közép aránya hasonló maradt, ami tehát arra mutat, hogy a (2) közép aránya növekedett. Ugyanakkor a klaszterek közötti jövedelmi különbségek is átstrukturálódtak: míg '98-ban az (1) elit-felső és a (2) közép között nem volt lényeges különbség, addig 2015-ben az (1) elit-felső jövedelme kiugróan magas a (2) közép és a (3) alsó-közép klaszterhez képest, míg az azok közötti különbség mérséklődött. A (2) közép arányának növekedése, valamint a (2) közép jövedelmének a (3) alsó-középhez való közeledése egy „lefelé nivellálódási” tendenciára enged következtetni.²⁰

Az ügyvédek kapcsolati tőkéjének alakulását vizsgálva a kutatók megállapították, hogy az ügyvédek többségének nincs nagyobb kiterjedésű, megkülönböztetett baráti kapcsolatrendszere, és ebben nincs változás a két kutatás időpontja között. A baráti kör tagjai is azonos társadalmi helyzetűek, ritka a „lefelé barátkozás”. Az ügyvédek társasági kapcsolatrendszere heterogénebbé vált, a társasági eseményeken gyakrabban jelennek meg más foglalkozású személyek, és a társasági életük intenzívebbé és összetettebbé vált.²¹ Az elmúlt másfél évtizedben jelentősen növekedett az ügyvédek civil szervezetekben való részvétele: 2015-ben háromnegyedük volt aktív, a származási státusz-hierarchia mentén U alakú görbét rajzolva – a legmagasabb és a legalacsonyabb státuszú családokban szocializálódtak aktivitása kiugróan magas.²² Az ügyvédek társadalmi kapcsolatainak iránya és erőforrásértéke sokoldalú és kimondottan magas maradt 2015-ben is, bár majdnem minden befolyásos pozícióban (helyi, vagy országos potentáttal való kapcsolat) kissé csökkent az ismerősökkel rendelkező ügyvédek száma, de még így is 40–50% rendelkezik ilyen kapcsolattal. A kapcsolatrendszerek kiterjedtsége, összetettsége és irány alapú heterogenitása azonban csökkent. 2015-ben az egyszerű kapcsolattal rendelkezők aránya 35%-ra növekedett, a magas összetettségű kapcsolattal rendelkezők 25%-ra csökkent.²³

A kutatók vizsgálták az ügyvédek társadalmi szerepvállalását és politikai beállítottságát is.²⁴ Az eredmények azt mutatták, hogy a rendszeres, társadalmi szolidaritás elvén alapuló *pro bono* szolgáltatások nyújtására – ami a hivatás közszolgálatként való felfogásából adódna – ritkán vállalkoznak, amit azonban némileg ellensúlyoz a – fentebb már említett – civil szervezetekben való fokozottabb aktivitásuk. A baráti, rokon körben nyújtott szolgáltatások gyakoriak, de ezek a társadalmi tőkekonverzió elemei is egyúttal a kapcsolatok homofiliája miatt is.²⁵ Kiemelkedő körökben a hivatáshoz fűződő identitás, ami korporativizmus felé irányuló attitűdöt jelezhet. Az ügyvédek a 2015-ös minta elemzése során a politikai orientáció alapján három csoportba lehetett sorolni: (1) jobboldali-konzervatív-tradicionális 22%, (2) centrista-inter/intranacionális 25,7%, (3) baloldali-liberális-nemtradicionális 45,4%, a politikai aktivitás azonban az egyes klaszterek méretével fordítottan arányosnak bizonyult.²⁶ Vagyis éppen a legnagyobb, a baloldali-liberális-nemtradicionális attitűddel rendelkező csoport tagjai politikailag a leginkább passzívok.

Különösen fontosak számunkra az ügyvédség munkamegosztási pozíciójának elemzésére vonatkozó eredmények.²⁷ A vizsgálat során a 2015-ös minta öt faktorra tekintettel (külföldi cégek képvi-

¹⁹ Vö.: UTASI Ágnes: Változás és állandóság az ügyvédek életében (1998–2015). In UTASI: *Ügyvédek a gyorsuló időben*. 11–122.

²⁰ Ld.: UTASI: uo.

²¹ Ld.: CSIZMADIA: Az ügyvédek kapcsolati tőkéje.

²² Vö.: UTASI: Változás és állandóság az ügyvédek életében.

²³ Ld.: CSIZMADIA: Az ügyvédek kapcsolati tőkéje.

²⁴ CSÁSZÁR Balázs: Közösségi részvétel, közéleti részvétel, politikai orientáció. In UTASI: *Ügyvédek a gyorsuló időben*. 153–186.

²⁵ „Az életfeltételek tekintetében egyre inkább polarizálódó és társas kapcsolatok tekintetében egyre inkább atomizálódó társadalomban a kedvezőbb helyzetben lévők szolidaritási kapcsolatai úgy tűnik legfőképpen a hozzájuk hasonlók körére terjed ki, a kollektív érdekérvényesítést leginkább igénylő csoportok problémáihoz csupán a hivatáshoz tartozó szerepekben kerülnek közel, a hivatásetika ugyanakkor nem azonos az állampolgár morális elköteleződésével.” – írja erről Császár Balázs. CSÁSZÁR: uo. 184.

²⁶ Az egyes klaszterek politikai aktivitása: (1) 47,8 % aktív, (2) 47,2 %, (3) 37,6%.

²⁷ CSÁSZÁR Balázs: Az ügyvédi hivatás és a jogi munkamegosztás átalakuló feltételei. In UTASI: *Ügyvédek a gyorsuló időben*. 187–226.

selete; pénzügyi, kereskedelmi és nemzetközi magánjog gyakorlása; felkérés nemzetközi jogi ügyekben; gyakorolt jogterületek száma; céges megbízások száma) három klaszterre volt bontható: (1) külföldi ügyfélkörrel és jövedelmező szakterülettel foglalkozó fővárosi csoport, (2) regionális központokban dolgozó, több szakterülettel és magasabb státuszú ügyfelekkel rendelkező csoport, (3) bizonytalan egzisztenciális helyzetben lévő, kevesebb szakterületen dolgozó, és a nagyobb ügyekhez nehezebben hozzáférő csoport. Az elemzők véleménye szerint klasszikus hivatásgyakorlás feltételei az (1) és a (2) csoport számára adott.

A kutatók külön figyelmet szenteltek az ügyvédi hivatást fenyegető deprofesszionizálódás tendenciájának elemzésére, amelynek tüneteit egyébként már a '70-es évektől érzékelték a szociológusok. E folyamatban számos közreható tényezőt azonosítottak: a tudásmonopólium oldódása, a tekintély és a bizalom csökkenése,²⁸ a felsőoktatás tömegesedése, a szaktudással rendelkezők nagyobb száma versenyhelyzetet eredményez a szolgáltatások piacán, a nagy szolgáltató szervezetekbe tömörüléssel pedig a menedzser réteg előtérbe kerülhet a professzionistákkal szemben.²⁹ Az ügyvédek szakmai tekintélyének és az irántuk megnyilvánuló bizalom csökkenése ugyanakkor átalakítja az ügyvéd-kliens viszonyt is. Az ügyvédi munka egyre inkább sablonszerűvé válik a túlkínálat és árverseny viszonyai között, az adminisztrációs feladatok megszorodása folytán pedig megjelenik „ügyintéző ügyvéd” alakja. Az információs technika forradalma a laikusok számára a jogi tanácsok beszerzésének új csatornáit és módjait nyitja meg, amelyek kezelése új kihívások elé állítja a professziót.

Többek között ezekről a kihívásokról faggatták a kutatók interjúalányaikat a kilenc félig strukturált mélyinterjú során, amelyekkel kiegészítették a kérdőíves kutatás eredményeit.³⁰ Az interjúalanyokat nem, életkor és lakóhely szerinti változatok alapján választották, s a kutatás eredményeit ismertető kötetben ezek közül négynek az anyagát közölték. A következő elemzésben mi magunk is támaszkodni fogunk e szövegekre.

Néhány megjegyzés az „önkép” fogalmához

Mivel az identitás, az „önkép” fogalmát számos társadalomtudományi diszciplínában – lélektan, társaslélektan, szociológia, politikai szociológia – használják,³¹ ezért szükségesnek látszik néhány megjegyzéssel pontosítani, hogy a következő elemzésben mit értünk e fogalom alatt.

Mindenek előtt, az önképet kulturális jelenségként értelmezzük. Ez azt jelenti, hogy az önkép fogalma többé-kevésbé objektíválódott szellemi tartalmakra utal, amelyek ontológiai természetüket tekintve különböznek azoktól az egyéni vagy társas-lélektani folyamatoktól, amelyek tárgyát vagy célját vagy motívumait képezik, ezáltal befolyásolva az egyének vagy csoportok viselkedését. Az ügyvédség önképéről folyó beszélyt tehát a kultúráról, s azon belül a jogi kultúráról folyó diskurzusba kell helyezni, és ebben a viszonylatban az ügyvédség önképét a – laikus, tehát nem jogász állampolgárok jogi kultúrájától elválasztott vagy azzal szembeállított – professzionális jogi kultúra egyik elemeként fogjuk fel.³² A hivatás önképe azonban maga is szellemi tartalmak, elemek együtteseként értelmezhető: értékek, normák, leíró jellegű kulturális minták, narratívák, szimbólumok és a hivatás képviselőinek magatartásáról leolvasható minták szövevényeként.

Az ügyvédi hivatás önképében megjelenő jellegzetes értékek – szakmai felkészültség (magas szintű jogismeret), igazságérzet, elfogulatlanság, az ügyfél érdekeinek feltétlen tisztelete stb. – egyúttal a jogász hivatás általánosabb értékeihez is tartoznak, és beágyazódnak a politikai kultúra még átfogóbb értékeibe, mint amilyenek a szabadság, egyenlőség vagy a társadalmi szolidaritás értékei.

Az önképnek a társadalmi cselekvések szintjéhez eggyel közelebb eső rétege a hivatás szabályainak rétege, amelyek egy része „írott”, jogi vagy jogi jellegű szabály, mint esetünkben például az ügyvédekről szóló 1998. évi XI. törvény vagy az ügyvédi kamarák etikai kódexei. Mindezek mellett

²⁸ Vö.: John PRATT: *Penal Populism* London & New York, Routledge, 2007. 55–90.

²⁹ A menedzserizmus és a „multidiszciplináris praxis” ügyvédi hivatást fenyegető hatásáról ld.: NAGY: *Metszetek a jogásztársadalomról*. 120–135.

³⁰ ALE Éva – BÉKI Orsolya: Az ügyvédi hivatás kihívásai. In UTASI: *Ügyvédek a gyorsuló időben*. 227–290.

³¹ A probléma exponálására ld.: H. SZILÁGYI István: Roma identitások. In *Romák a XXI. század Magyarországn. Multidiszciplináris konferencia a Kölcsey Ferenc Protestáns Szakkollégium szervezésében*. Budapest: Ars Longa Alapítvány, 2001, 24–31.

³² Erről ld.: FEKETE Balázs: A kortárs jogi kultúra fogalmának eredete. Lawrence M. Friedman a jogi kultúráról. *Iustum Aequum Salutare*, XIII. 2017.1. 37–53. H. SZILÁGYI István: A jogtudat-kutatások elméleti kérdései. *Iustum Aequum Salutare*, XIII. 2017.1. 15–36.

természetesen léteznek íratlan szabályai – például kollegiális vagy a laikusokkal való érintkezés „udvariassági” szabályai – is a hivatásnak, melyek szintén a hivatási önkép részét képezik.

A leíró jellegű kulturális minták elsősorban nem azt mondják meg, hogy mit kell tenniük az adott helyzetben lévő cselekvőknek, hanem kijelölik a cselekvők pozícióját és kompetenciáját – tudósítanak arról, hogy egy adott társadalmi csoportnak mi a helye, cselekvési köre a társadalomban vagy közelebből a jog világában. Esetünkben például a polgári perrendtartásról szóló törvény pervezetésre vonatkozó szabályai, amelyek címzettjei elsősorban a bírák, egyúttal kijelölik az ügyvédek pozícióját és lehetőségeit a pervitel menetének befolyásolására vonatkozóan.³³

Az értékeket, az előíró és leíró kulturális minták a fentiekben analitikusan elválasztott rétegeit a narratívák, esetünkben az ügyvédek által ismert és elbeszélte történetek szövik össze, egyúttal megteremtve – Robert Cover megfogalmazásával élve – azt a normatív univerzumot, amelyekben ezek jelentést nyernek.³⁴ Minden hivatásnak vannak „nagy történetei”, mint például a magyar ügyvédségnek a bevezetésben dióhéjban összefoglalt története, amit egyébként a jogtörténet diszciplínája hivatott kidolgozni és az egyetemi képzés során előadni, „elmesélni” a jövő ügyvédek számára. E nagy narratívák a hivatás mint korporatív csoport történetének fontosabb fordulópontjai, kiemelkedő alakjai köré fonódnak, amelyek az egész hivatási csoport identitásának alapját képezik. Ezekre a nagy narratívákra függeszkednek a lokális, „városi legendák” és a személyes történetek szövevényei, amelyek ezer szállal kapcsolódnak a kultúra más területeihez.³⁵

Az önképet kifejező szimbólumok itt megint csak nem a maguk fizikai valóságában értendők – luxusautó, drága karóra, rizsporos paróka, talár, „nagyon okos” telefon, csúcsmínőségű lap-top stb. – , hanem mint sokjelentésű jelek. A szimbólumok egyszerre képesek jelezni a hivatáshoz való tartozás tényét, s egyúttal komplex érzelmeket és tudattartalmakat mozgósítani a kívülállóknak. Az ügyvédek esetében fokozott jelentősége van például a státusz szimbólumoknak, amelyek nem csak a középosztályhoz való tartozásukat jelzik, hanem egyúttal a sikeresség képzetét is keltik az ügyfelekben (mint például a luxusautó, vagy a márkás karóra),³⁶ míg más szimbólumok (mint például egykor az ügyvédi táskák)³⁷ kifejezetten a hivatáshoz való tartozást jelzik.

Szólnunk kell még a hivatás gyakorlójának viselkedéséből leolvasható minták rétegeiről, amelyek a *tacit* tudáshoz tartoznak, s amelyeket a hivatásba belépők a kollégák tevékenységének megfigyelésével, „ellessésével” ismernek meg. Ezek a hivatás fortélyai,³⁸ trükkjei,³⁹ amelyek csak a gyakorlatban sajátíthatók el, s amelyek gyakran jelentősen eltérnek a hivatás manifeszt önképének idealizált értékeitől és szabályaitól.⁴⁰

Fontos látnunk, hogy annak ellenére, hogy a hivatási önkép formálásának alapvető tendenciája az értelmi egységre, belső koherenciára való törekvés, az önkép fent említett elemei és rétegei között mindig támadnak ellentmondások, belső feszültségek. Feltételezhetően minél koherensebb és világosabb az önkép, annál jobban képes biztosítani a hivatás gyakorlói közötti kohéziót, s jelentősen hozzájárulhat a hivatás érdekérvényesítő képességéhez. S fordítva, minél ellentmondásosabb, töredezetebb, homályosabb a professzió önképe, annál kevésbé képes integrálni tagjait, s annál védtelenebb a külső

³³ A normatív (preskriptív) és a leíró (deskriptív) jellegű kulturális minták fogalmáról ld.: H. SZILÁGYI István: Ember, társadalom, kultúra – alapfogalmak. In: H. SZILÁGYI István (szerk.): *Társadalmi-jogi kutatások*. Budapest, Szent István Társulat, 2012. 26–43.

³⁴ Vö.: NAGY Tamás: Narratív tematika a kortárs amerikai jogelméletben. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXIII, Fasc. 15*. Szeged 2003.

³⁵ Így lesz például az amerikai televíziós sorozat főszereplője – a becsületes, az ártatlan védenek igazáért végsőkig küzdő ügyvéd, Petrocelli – után (gúnyosan) elnevezve a cigányok jogait védő egri ügyvéd Putricellinek. Vö.: H. SZILÁGYI István: „Nincs kegyelem – senkinek”. In: FEKETE Balázs, H. SZILÁGYI István, NAGY Tamás (szerk.): *Iustitia mesél. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből*. Budapest, Szent István Társulat 2013. 89–112.

³⁶ Az ügyvédek által státusz szimbólumként birtokolt javak részletes elemzésére ld.: UTASI: Változás és állandóság az ügyvédek életében.

³⁷ „Régen, még egyetemista koromban is, olyan volt az ügyvédi táskák, mint az orvostáska, ilyen hosszúkás, és mindenki ügy készítette el a beadványát, hogy ketté volt hajtva az A/4-es papír, ez volt a szokásos méretezés. Ilyenek voltak az aktaborítók is, minden erre volt szabva.” Középkorú, vidéki ügyvéddel készített interjú. ALE – BÉKI: Az ügyvédi hivatás kihívásai. 258.

³⁸ Mint például az ügyfelekkel vagy a hivatás más csoportjainak tagjaival való hatékony tárgyalás stratégiája. Vö.: Középkorú, nagyvárosi városi ügyvédnővel készített interjú. ALE – BÉKI: Az ügyvédi hivatás kihívásai. 243.

³⁹ Mint például a hat példányban készülő szerződés aláírásakor egy-két példány becsúsztatása, melyeken a vételárként kisebb összeget tüntetnek fel, mint ami a tényleges megállapodásban szerepel.

⁴⁰ A kultúra e rétegének feltárására – éppen az aktuális magatartásokról leolvasható minták és a résztvevők által megfogalmazott, kinyilatkozott minták közötti időnként igen jelentős különbségek miatt – a legalkalmasabb a kulturális antropológiában kidolgozott részt vevő megfigyelés módszere.

hatásokkal szemben. A szilárd és világos hivatási önképnek a professzió társadalmi helyzete alakulása szempontjából vett szerepe azonban mindig empirikus kérdés: a túlságosan erős korporatív szellem is válhat a társadalmi változásokra való adekvát reakálás akadályává.

Végezetül ki kell emelnünk a hivatás önképe és a laikusok által a hivatásról kialakított kép közötti viszony dinamikus jellegét. A kettő kölcsönösen alakítja egymást, egy olyan játékteret létrehozva, amely nélkülözhetetlen a társadalmi változásokhoz való alkalmazkodáshoz, vagy éppen a változások indukálásához.

A kutatás módszere

Vizsgálódásaink alapját két 2015 júniusában – tehát az Utasi Ágnes és kutatócsoportja által végzett kutatás második adatfelvételével nagyjából egy időben – lefolytatott fókuszcsoporthoz tartozó interjú anyagának elemzése adja. Az interjúk az Országos Bírósági Hivatal felkérésére készültek a Polgári Perrendtartás (Pp.) kodifikációs munkálatainak részeként,⁴¹ s közvetlen céljuk a készülő tervezetnek az anyagi pervezetés, illetve a közrehatási köteleesség szabályozása kapcsán az ügyvédek tapasztalatainak, véleményének és attitűdjeinek (POBA)⁴² feltárása volt. Az interjúk alanyai többségükben – a 15 résztvevő közül 12-en – a Budapesti Ügyvédi Kamara tagjai közül kerültek felkérésre, akik a kor, a jogi specializáció, a peres ügyforgalom és az iroda szervezete tekintetében nagyon változatos háttérrel rendelkeztek, s rajtuk kívül még egy jogtanácsos és két egykori ügyvéd, akik ma már bírökként dolgoznak.⁴³ Az interjúalanyokat két csoportba osztottuk, és ugyanazon a napon délelőtt és délután folytattuk le a beszélgetést

⁴¹ A szerzők ez úton szeretnék köszönetüket kifejezni dr. Kovács Helga Mariann és dr. Virág Csaba bírók számára, akik nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak az interjú szervezéséhez és lebonyolításához.

⁴² A fókuszcsoporthoz tartozó interjú módszertanában a POBA betűszó jelentése: *Perceptions, Opinions, Beliefs, Attitudes*. Vö.: Claudia PUCHTA – Jonathan POTTER: *Focus Group Practice*. London, Sage Publications, 2004. 66–67.

⁴³ Ügyvéd 1 (Ü1): 2009-ben alapítottam a saját irodámat. Családjoggal és kártérítési ügyekkel foglalkozom. A peres ügyek az esetek 80%-át teszik ki, különös tekintettel erre a két jogterületre. Ügyvéd 2 (Ü2): 2008. óta van önálló irodám. Nálam magasabb a szám, mint az előttem felszólalónál, a peres ügyek kb. 95% körül vannak. Ez abból fakad, hogy több irodának, de főként egynek dolgozom, a peres csoportjának külső munkatársaként, mert ott csak peres ügyek vannak. A típusokat tekintve elég vegyes, a választott bírósági ügyek nem annyira relevánsak, de jelenleg gazdasági perekről van szó, és esetenként megfordul egy-egy közigazgatási, vagy adójogi természetű ügy. Nagyjából valamennyi területen volt már tapasztalatunk. Nem értve a családjogot, azzal egyáltalán nem foglalkozom, csak magáncélból, közeli ismerők számára. Jogtanácsos (Ü3): Nem ügyvéd, hanem jogtanácsos vagyok. Ettől függetlenül az ügyek 30-40%-a valamilyen fórum előtti esetet magában foglal. Nálunk vannak egyrésztől elszámolással, megbízással, kártérítéssel kapcsolatos kérdések. Másrészt pedig közigazgatási felülvizsgálat, közigazgatási határozatoknak a kontrollja. Kérdésre válaszolva, 2008-ban tettem le a szakvizsgát, egyébként több mint 10 éve ezt csinálom. Ügyvéd 4 (Ü4): 15-16 éve foglalkozom kártérítési biztosítási ügyekkel főként. Korábban biztosító társaság jogtanácsosaként, azután kb. 13 éve ügyvédként saját iroda keretében. Kártérítés, biztosítás és nagyrészt peres rész teszi ezt ki. Kérdésre válaszolva, a peres képviselőt ezen belül kb. 70-80%. Ügyvéd 5 (Ü5): 2001. óta dolgozom ugyanannak az ügyvédi irodának Budapesten különböző formákban. 2006-ban szakvizsgáztam. A munkámnak, ha a munkaidőt nézzük, akkor az 50%-át meghaladja a peres munka. Ezen belül elsősorban ún. G-s perekkel foglalkozom. Ezen kívül elég sok munkaügyi per van nálunk és van közigazgatási, azon belül az adóperek. Ügyvéd 6 (Ü6): 2000. év óta vagyok ügyvéd, egyéni ügyvéd. Egy nagy kórház a legnagyobb megbízóm. Kártérítési perek folynak nagyrészt, minden egyéb kötelmi jellegű, minden olyasmi, ami egy kórházban előfordul. A 80%-ot a peres ügyek teszik ki. Ügyvéd 7 (Ü7): 1991. óta vagyok ügyvéd, egészségügyi szakjogász vagyok, ez mindent elárul. Kórházakat, egészségügyi intézményeket képviselek. A peres munka az kb. 90%-át teszi ki a munkámnak. Főleg ún. orvosi műhiba perek, amelyek az egészségügyi intézmények ellen indulnak. Van néhány munkajogi, esetleg egy-egy közigazgatási, és a családjog (csak ismerősöknek, pl.: válóper, de azt sem szívesen). Ügyvéd 8 (Ü8): A kollégám kapta a felkérést, hogy jöjjön el, de ő külföldön van, megkért, hogy jöjjenek el a mai megbeszélésre. Jómagam '91 januárjában végeztem, és azóta ügyvédként dolgozom, 25 év ez az időszak. Ezen időszak alatt a szakmai pályámnak kb. az egyharmada peres eljárásokon való ügyfélképviseletet jelent. Különböző ügyekben képviseltem ügyfelet. Klasszikus kereskedelmi, polgári jogi jogvitákon túl, közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata, amely szintén egy elég komoly terület volt (...). Ügyvéd 9 (Ü9): 2011 év nyara óta vagyok a pályán. Az ügyfélforgalom kb. 10%-át teszi ki a peres ügyek. Ebben munkaügyi perek szerepelnek, illetve egy-egy polgári per, általános polgári per. A specializációm inkább a társasági, illetve a polgári jogi szerződések, kereskedelmi szerződések. Bíró/ügyvéd 10 (Ü10): Évekig egyetemen oktattam, később ügyvédként 6 évig dolgoztam kb. 2012-től. Jelenleg pedig a Pp-vel foglalkozom mint kirendelt bíró, jelenleg nem foglalkozom ügyvédekkel. Az ügyvédségi dologra visszatekintve, elég sok peres képviseletet láttam el, kb. kétharmad becslésem szerint, egyharmad volt a cégeljárás, polgári, nem peres volt inkább. Polgári jogon belül cégjoggal foglalkoztam. Bíró/ügyvéd 11 (Ü11): '87-ben végeztem. 30 évig ügyvéd voltam, 5 hónapja pedig bíró. (...) Ehhez képest akkor, amikor ügyvéd voltam, változó volt a peres ügyek száma, 30% és 70% között volt ez időszak alatt, és csökkenő tendenciával, a végén kevesebb. Amikor ügyvédként dolgoztam, polgári perekkel, döntő mértékben gazdasági perekkel foglalkoztam. (...) Ügyvéd 12 (Ü12): 1981-ben végeztem. A pályám elején jogtanácsosként dolgoztam legkülönbözőbb cégeknél. A jogtanácsosi pályámat egy banknál zártam, akkor lettem ügyvéd, ez volt 1992-ben, azóta ügyvédként dolgozom. Gazdasági joggal foglalkozom, úgymond kereskedelmi jogvitelben. Amivel nem foglalkozom, az a büntetőjog, magánjoggal viszonylag kevesebbet foglalkozom. Azt gondolom, hogy szintén változó intenzitással, de olyan 20 és 40% között mozog periodikusan a peres képviselet. Ügyvéd 13 (Ü13): Csak orvosi műhibaperekkel foglalkozó

velük. Az interjúk három fő témakörre koncentráltak:⁴⁴ Mit jelent ma a gyakorlatban az anyagi pervezetés?⁴⁵ Hogyan változik meg a jogi képviselő szerepe a Konceptió megvalósulása esetén?⁴⁶ Mennyiben indokolt a bíróság közrehatása a jogvita előrébb vitele érdekében?⁴⁷

Látható tehát, hogy a beszélgetések nem az ügyvédség önképe körül forogtak, azonban a két interjú anyagának áttekintésekor kitűnt, hogy a résztvevők rengeteg olyan elejtett megjegyzést, megnyilatkozást tettek, amelyek témánk szempontjából nagyon érdekesek. Módszertani szempontból nézve pedig kifejezetten előnyösnek látszott, hogy ezek a nyilatkozatok egy tárgyilagos, moderált szakmai eszmecsere közegében hangoztak el, amikor az interjúalanyok figyelme nem a hivatási önkép formálására, vagy éppen az annak való megfelelésre összpontosult.

Az elemzésünk anyagába bevontuk még az Utsai Ágnes kutatócsoportja által készített interjúk egy részét is. Tekintettel arra, hogy a mi vizsgálati mintánkba került ügyvédek mindnyájan budapestiek voltak, ezért az általuk közölt interjúk közül azt a hármat választottuk, melyekben a megkérdezettek „nagyvárosiak” voltak.⁴⁸

Elemzések és eredmények

Az interjúk elemzésének egyik irányát Császár Baláznak a jogi mező Pierre Bourdieu strukturális-funkcionalista elméletére építő analízise kínálta, amelyben a jogász hivatás különböző csoportjai közötti – a gazdasági, kulturális (jogi tudás) és szimbolikus tőke felhalmozásáért, újratermeléséért, valamint a hivatási testület autonómiájának kiterjesztéséért és megőrzéséért való versengés – kompetitív és ugyanakkor kölcsönös szükségletkielégítő szolgáltatásokon alapuló viszonyrendszerébe helyezte az ügyvédi professziót.⁴⁹ Az ügyvédek jogi munkamegosztásban elfoglalt pozícióját az alábbi ábrával jelezte a szerző.

ügyvédi irodában dolgozom. Ebből eredően gyakorlatilag 100%-ban perképviseléssel foglalkozom. 2009-ben végeztem, 2009. óta dolgoztam ügyvédjelöltként az ügyvédi irodában, és renitens módon idén szakvizsgáztam csak le. Ügyvéd 14 (Ü14): 1981-ben végeztem, 91-ig jogtanácsosként dolgoztam különböző feladatkörökben. 91-től ügyvédként dolgozom. Tulajdonképpen a Ptk. szinte minden területével foglalkoztam. Gazdasági joggal is, a peres gyakorlatomra jellemző, hogy az ügyeknek szerintem olyan 70%-a a peres képviselettel hozható összefüggésbe. A választott bíróságtól kezdve, még büntetőjogi ügyekben is eljárám. Munkajogi ügyektől kezdve a földügyekig minden területen dolgozom. Gyakorlatilag a peres gyakorlat meghatározó volt a munkámban. Ügyvéd 15 (Ü15): 2009-ben végeztem, egészségügyi kártérítési szakmai perekkel foglalkozom. Ezek túlnyomó részt valóban peres képviselet, majdhogynem 100%-ig, kivéve azt az egy-két elenyésző százalékot, amikor peren kívüli megegyezésre kerül sor ezekben az ügyekben.

⁴⁴ A készülő törvény-tervezet – a Konceptió – megvitatásra kerülő részeit tartalmazó internetes linket a felkérő-levélben előzetesen közöltük az interjúalanyokkal az eszmecsere hatékonyabbá tétele érdekében.

⁴⁵ A témához kapcsolódó orientáló kérdések a következők voltak: A jelenlegi gyakorlatban az anyagi pervezetésnek milyen korlátokat szab a felek rendelkezési joga? A bíróságok hogyan értelmezik a rendelkezési elvet? Tapasztalatai szerint milyen jellemző ügytípusokban sérül a rendelkezési elv? Ha előfordul ilyen, mi ennek a jellemző oka? A bírói pervezetés, az ellenérdekű fél magatartása, vagy egyéb körülmény? Hol lát csapdákat, ellentmondásokat a rendelkezési elv érvényesülése során? Milyen módon lennének ezek elkerülhetőek? A hatályos szabályozás mely rendelkezései akadályozzák a gyors és kiszámítható eljárást?

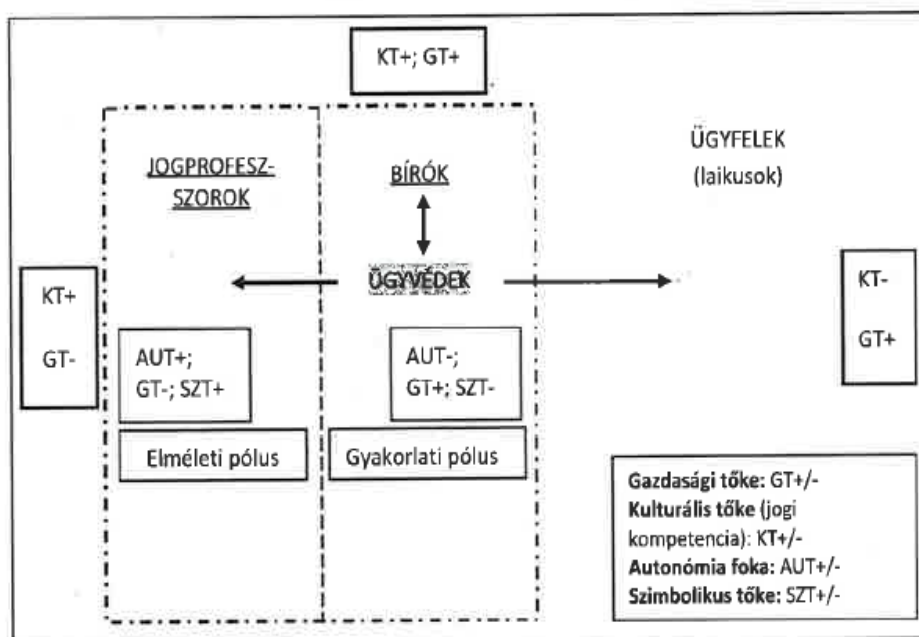
⁴⁶ A kapcsolódó irányító kérdések: Az osztott perszerkezet és a kiterjedtebb közrehatási köteletség megvalósulása hogyan alakítaná át az ügyvédi pervitelt? A változás könnyítené vagy nehezítené-e a jogi képviselő helyzetét? A felek eljárás támogatói kötelezettségének előírása könnyítené vagy nehezítené-e a jogi képviselő helyzetét? Hogyan változna meg a jogi képviselő megbízóval való felelősségi viszonya?

⁴⁷ A vonatkozó orientáló kérdések: Egyetért-e azzal, hogy az érvényesíteni kívánt jogot a tények előadásával megjelölni nem lehet? Mi volna kívánatosabb az ilyen helyzetben a perhatékonyságra tekintettel: aktívabb bírói magatartás, vagy a jogvita azonnali lezárása? Egyetért-e azzal, hogy a bíróság „nem keresheti meg” a teljesíthető igényt a fél helyett? Milyen szerepet kellene vállalnia a bíróságnak a tényállás tisztázásában? Miben látja ennek az aktívabb magatartásnak a veszélyeit? Hogyan vitathatja meg a bíróság a felekkel peranyag ténybeli és jogi elemeit? Mennyi idő lenne fordítható a perben? Hogyan egyeztethető ez össze a pártatlanság követelményével?

⁴⁸ Középkorú nagyvárosi nő, két felnőtt gyermekkel [I1]; Fiatal nagyvárosi férfi [I2]; Középkorú nagyvárosi nő, két felnőtt gyerekkel [I3]. In ALE – BÉKI: Az ügyvédi hivatás kihívásai. 243–261; 262–271; 272–282.

⁴⁹ CSÁZSÁR: Az ügyvédi hivatás és a jogi munkamegosztás átalakuló feltételei. 190–196. (A jogi mező és az ügyvédek.)

1. ábra: Az ügyvédi hivatás helye a jogi mezőben⁵⁰

A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk anyagában – sajátos szakmai orientáltságuk folytán – a fenti viszonyrendszerből elsősorban az ügyvédeknek a bírásokhoz (1), a laikusokhoz (2) és bizonyos más, a gyakorlati póluson elhelyezkedő szakmai csoportokhoz (3) való relációjuk tematizálódott. Vagyis, hogy az ügyvédek hogyan érzékelik és értékelik helyzetüket ezekben a viszonylatokban, és milyen elképzeléseik vannak e viszonylatok alakítására vonatkozóan.

Ezen túlmenően az interjúk során számos olyan reflexió hangzott el, amelyek az ügyvédség belső viszonyaira vonatkoztak: hogyan látják az ügyvédek a kollegiális együttműködés, a kliensekért való piaci verseny, a professzió tagjainak szakmai és etikai felkészültségének helyzetét (4). Ez utóbbi kérdéskör vizsgálatába vontuk be az Utasi Ágnes kutatócsoportja által felvett interjúk anyagát is.

ad1. Császár fent említett teoretikus elemzését a bírák és az ügyvédek viszonyára kiterjesztve, ezt úgy jellemezhetjük, hogy a bírák oldalán áll a szimbolikus tőke többlete – hiszen a peres eljárásokban az ügyvédek a bírák kompetenciájának alárendelten tevékenykednek –, a kulturális tőke feltételezett többlete, valamint a hivatási autonómia szélesebb köre, amit a bírói hatalom mint önálló államhatalmi ág alkotmányos bástyái védenek. Ezzel szemben áll azonban az ügyvédek oldalán a – megint csak feltételezetten – nagyobb gazdasági tőke ereje. Az ügyvédek nyilvánvalóan tisztában vannak azzal, hogy e négy elem közül kettő – a bírák szimbolikus tőkéjének többlete és szélesebb hivatási autonómiája – oly mélyen beágyazott a politikai és jogi kultúránkba, hogy ezeket megkérdőjelezhetetlen evidenciaként fogadják el.⁵¹ Miként azt az egyik interjúalany (Ü6) fogalmazta: „Az atyáskodó bíróssággal nem értek egyet, azonban azt gondolom, tisztelem a bírói hivatást. A bíró ott ül Magyarország címere alatt, garanciális szabályokkal, nagyon nagy felelősséggel rendelkezik, és lehet, hogy nem elég nagy javadalmazással, de akkor is egy jelentős szerep az.” Vagy egy kicsit sarkosabban (Ü5): „Amit még el szoktam mondani, nekem ügyvédként jogom van ahhoz, elvárhatom, követelhetem, hogy a bíró szakmailag és emberileg is legyen nálam különb. Mert ő a bíró.”

Mindez azonban nem zárja ki, hogy a reláció másik két összetevője – a bírák feltételezett szakmai elsősége, és az ügyvédek feltételezetten jobb vagyoni helyzete mentén – az ügyvédek ne lennének kritikusak a bírakkal szemben. A bírák szakmai felkészültségének bírálata általában három téma köré szerveződő érvelésre támaszkodik: a jogalkalmazás emberi oldalának hangsúlyozása (a), a bírák túlterheltsége (b) és az ún. „meglepetés ítéletek” (c). E toposzok azonban – mint azt később látni fogjuk – a

⁵⁰ CSÁSZÁR: uo. 193.

⁵¹ A bírói hivatás e kiemelt szerepe és rangja tükröződik nyilvánvalóan már a joghallgatók körében megfigyelt magas reputációjában is, mint arról már fentebb szoltunk.

versengés mellett a bírák és az ügyvédek közötti együttműködés iránti igény megfogalmazásában is szerepet játszanak.

A jogalkalmazás emberi oldalának hangsúlyozása (a) abban a megállapításban összegezhető, hogy nem a jogszabályok – vagy azok ismerete – a lényeges, hanem a tényleges alkalmazásuk. *„Hallgatva a kollégákat, lényegében nekem is az az álláspontom, hogy nem is jogszabály alkotási nehézségek ezek itt, hanem maguk a jogalkalmazókkal kapcsolatos felvetések ezek. Tehát az lenne a megállapításom, hogy alkothatunk bármilyen jogszabályt, ha az a humán matéria, amely ezeket alkalmazza, az egészségében vagy részben alkalmatlan ennek az alkalmazására (...)”* (Ü4) A toposz aztán fejleszthető a bírálat irányába: *„Minden jogszabály annyit ér, amennyit betartanak belőle. Nekem ez a véleményem.”* (Ü7) *„Folyamatos kritikával élünk a bírói karra. Nyilván magunkra is. Megalapozott kritikáink vannak, de ezt sem a Pp., de más sem fogja megváltoztatni, vannak jó ügyvédek és rosszak, jó bírók és rossz bírók.”* (Ü1)

Az ítélezés megfelelő szakmai színvonalát veszélyeztetheti a bírák túlterheltsége (b). *„Mert az én tapasztalatom az, hogy már felmerülnek személyi kérdések, nem tudásban, hanem kapacitásban. Hogy mire a bíró eljut oda, hogy megismeri az ügyet, és az ügyek számánál fogva ismét évente egyszer vagy kétszer sikerül emlékeznie rá, mert ennyit tud egy ügyben tűzni, addigra lemegy a nap.”* (Ü12) E probléma viszont kapcsolható a kötelező jogi képviselő körének tágítása iránti igény megfogalmazásához is, ami viszont az ügyvédek kliensekkel való viszonyában az ügyvédek jogi szolgáltatások terén való monopóliumait erősítheti.

A bírák szakmai felkészültségét explicit módon leginkább a „meglepetés ítéletek” kapcsán bírálták az ügyvédek (c). *„Az egyik tapasztalat, hogy a bírók nagy része, a vegyes színvonalú jogszabályi állományt megpróbálja szó szerint alkalmazni, és ezáltal születik nagyon sok vitatható, nem egyértelmű döntés. Miközben a bíró a szünetben, vagy az ítélet végén maga is elismeri, hogy marhaság a döntés, amit hozott, mert az ügy nem jó. Ebbe 25 év alatt sikerült sokszor belefutni, mivel azt mondja, igazam van, de ott van az a szó és nem találta, hogy az miért van ott, de úgy gondolja, neki azt kell döntenie, mert az le van leírva. (...) Azt gondolom, hogy rossz dolog, hogy az esetek jelentős részénél az elsőfokú ítéletben derül ki, hogy mit gondolt a bíró, vagy mire nem gondolt. Ha lát arra valami utalást a jogi képviselő, akkor tudja, hogy arra reagálni kell. Hogy meg tudja-e győzni a bírót, vagy nem, az igazából másik kérdés, azt eldönti a bíró. Ha fel sem merül egy probléma, és sajnos tényleg több ilyen helyzet volt az elmúlt 25 évben, hogy az elsőfokú ítéletből derült csak ki, hogy a bírók a tényállást sem értették, kimaradt igen lényeges körülmény, pedig benne volt az iratokban, csak lehet, hogy elhúzódott az ügy 3-4 évig, és utána nagyon nehéz azzal mit kezdeni. A másodfokon egy részével ennek lehet mit kezdeni, bizonyos részével nem lehet kezdeni semmit.”* (Ü8)

Az ügyvédek kedvezőbb anyagi helyzetüket (gazdasági tőke többlet) (d) érzékelik a bírakkal való viszonyukban, és szintén kritikai alapként is használják: *„Ami nagyon fontos a pervezetés kapcsán, a bírónak az anyagi elismerése. Óriási problémának tartom, hogy Magyarországon egy bíró, ha jól dolgozik és gyorsan dolgozik, akkor nem kap több pénzt, de ha lassan és rosszul, akkor nem kap kevesebbet. Az ügyvéd és a bíró e tekintetben ég és föld helyzetben van. Ha az ügyvéd, hétvégén dolgozik, akkor az hihető, hogy többet fogok keresni. A bírónak ez nincs meg. (...) Nagyon sok mindenről lehet beszélni, de a bírák anyagi megbecsülése különösen fontos kérdés. Ha én lennék a kormány, akkor én a bírák kedvében járnék. Akkor talán sokkal inkább el lehet várni a bíraktól azt, hogy jobban teljesítsenek.”* (Ü5) *„A magyar nép egy perlekedő nép, ezt tudomásul kell venni. Itt jönne az, hogy jó lenne, ha a bírók javadalmazása a helyére kerülne, mert azt gondolom, hogy nehéz úgy ügyekben döntenie, ha nettó 300 ezer forintot kereső bírótól várjuk azt, aki már családos, 2 gyereket nevel, hogy jól döntsön.”* (Ü2) *„Itt jön a bíró, ügyvéd párhuzam. Nem azonos térfélen játszunk. Másik játékot játszunk. Az ügyvédnek van titkárnője, jelöltje, számítógépe, programja, nyomtatója, nemzetközi ügyvédi iroda partnere, ugyanarra az ügyre, amire a bírónak egy héten egyszer van leírója, vagy még annyit se. Hol játszunk mi ugyanazon a térfélen? Hogy tudja nekem megmondani egy ilyen ügyekre specializálódott bíró, hogy New York Államnak milyen joga van úgy, hogy nincs igazságügyi együttműködésük? Sehogy!”* (Ü2)

Az ügyvédek bírákhoz fűződő viszonyrendszerében azonban nem csupán a versengés és a bírálat, hanem a kooperáció – a jobb kommunikáció (e) és a szakmai együttműködés (f) – iránti igény is jelen van. A jobb kommunikáció iránti igény (e) is több szinten jelentkezik. Egyrészt a peres eljárások során: *„Sokat gyorsítana az ügyeken, ha a bírókkal lehetne kommunikálni, legalább a leírókon keresztül. Nem lehet elérni sokszor a bírókat.”* (Ü1). A kommunikáció magasabb szintjén pedig a karok (a bírói és az ügyvédi kar) közötti közlekedés: *„Ami szerintem tényleg hiányzik, az a kommunikáció a karok között. Amikor az ügyvédi kar, a bírói kar néhány kiválasztott, erre felkért személyen keresztül úgy érzi, hogy*

nagyon kommunikál, közben egyáltalán nem ez a helyzet. Amikor egy kamarai elnök beszélget egy rektorral, megvan a nagy díszkonferencia, és semmi nem történik. Személyi szinten nincs igazi kommunikáció.” (Ü2)

A szakmai együttműködés igénye (f) is megjelenik a perek szintjén: *„A szakmai színvonal fenntartása az ügyvédek szempontjából fontos, én nem kell, hogy elkényelmesedjenek. A per során figyelek arra, hogy a bíró se hibázzon, adott esetben én magam is jelzem, hogy milyen eljárási kérdésben kellene döntenie. Valahol egy csapatban is játszunk, amikor ott vagyunk a tárgyalóteremben.” (Ü14)* De a professzionális együttműködés igénye is megjelenik magasabb szinten is, és nagyon érdekes elképzelések fogalmazódtak meg például a két professzió egymást kiegészítő szakmai kontrolljának lehetőségeiről: *„Nagyon fontos az emberanyag, nemcsak bírói részről, hanem ügyvédi részről is. Ki tudja legjobban megítélni a bíró munkáját? Az ügyvéd. És ki tudja legjobban megítélni az ügyvéd munkáját? A bíró. Az nem lenne egy ördögtől való dolog, ha visszajönné egy olyan rendszer, hogy akárki ne mehessen már el Kúriára tárgyalni. Ha egy bírót elő akarnak léptetni, járásbíróvágról a törvényszékre, akkor miért nem kérdezik meg az ügyvédi kamara véleményét? Mert az ügyvédi kamara biztos meg tudná mondani, hogy ez a bíró erre teljesen alkalmatlan, vagy alkalmas. És minden itt kezdődik.” (Ü5)* Sőt, megjelenik az egész jogi hivatás szintjén az együttműködés szükségessége a társadalmi felelősség elemeként: *„Azt hiszem, hogy a jogász szakma, függetlenül attól, hogy valaki bíró, ügyész, ügyvéd, jogtanácsos, vagy bármi más, az egy szakma. Ugyanolyan szakma, mint az orvos vagy a mérnök. A bíróság ebben az értelemben egy munkahely. A bíróságot nem azért találták ki, hogy boldog, boldogtalan beszaladgáljon és össze-vissza beszéljen bírók előtt valamiről. A nap végén ennek a társadalmi hasznossága is erősen megkérdőjelezhető, mert adóforintokból tartjuk el a bírókat is, meg az ügyészeket is.” (Ü2)*

A verseny, a bírálat, a kommunikáció és az együttműködés iránti igény fent megvilágított elemei azonban a legkülönbözőbb módon kombinálódhatnak, tovább árnyalódhatnak az egyéni tapasztalatok,⁵² netán sérelmek fényében,⁵³ fokozva az ügyvédek bírákhoz fűződő viszonyának annak ellentmondásos funkcionális szerkezetéből egyébként is fakadó ambivalenciáját.

ad2. Első pillantásra jóval egyszerűbb szerkezetűnek tűnik az ügyvédek és az ügyfelek viszonyrendszere, aminek lényege az ügyvédek kulturális tőkéjének, a jogi szolgáltatások piacának közvetítésével, gazdasági tőkére való átváltása. *„Itt az elsődleges a fizetőképes kereslet, a jobb jogi szolgáltatás ára szükségképpen magasabb, az ügyben eljárni az adott kompetenciával is nagyobb alapossággal az ügyvéd részéről elsősorban időbe kerül, a munkával eltöltött idő szabja meg a jövedelemszerzés kereteit”* – írja erről Császár Balázs.⁵⁴ E mögött az elképzelés mögött azonban egy idealizált piac feltételrendszere áll, amelyben a szereplők kellő információkkal rendelkeznek, képesek ésszerűen mérlegelni döntésük kockázatait, és vállalni a döntéseik következményeit.

Úgy tűnik, hogy a jogi szolgáltatások hazai piacának viszonyai azonban távol állnak ettől az ideálisan megfogalmazott feltételrendszertől, s ezzel az ügyvédek is tisztában vannak. Például kérdéses

⁵² A kommunikáció igénye (e) kapcsán megfogalmazódott bírói függetlenséget veszélyeztető túlzottan szoros személyes kapcsolatok problémája: *„Van egy bizonyos réteg, azon családjogi ügyvédek, illetve ügyvédnők körében, akik egy bizonyos korúak, és ezek a bizonyos korú ügyvédnők szoros kapcsolatban állnak bizonyos korú bírónókkal. Ez egyfajta „klub”, és azt látom, hogy ott vagyok a bíróságon, elmegyek az ügyféllel tárgyalni és a tanácsvezető bíróval megy a „susmus”. Én nem feltételezem, félreértés ne essék, hogy bármi befolyásolás lenne, de aztán elkezdődik a tárgyalás, és számomra evidens dolgok ellenére mégsem úgy alakul, ahogy kellene. Legalább a látszatára kellene figyelni, emberek vagyunk, megértem, a látszatát kellene fenntartani legalább annak, hogy van bírói függetlenség.” (Ü1)* *„Van olyan is persze, néha belefutok félévente egyszer, amikor egy adott bíró egy adott jogi képviselővel még sosem vesztett pert, és ezen elgondolkozik, hogy biztos ez a jó irány? Keres aztán egy másik hatásköri szabályt, hogy ne a bíróságra kerüljön az ügy. Ez egy hibája a rendszernek. Most itt vagyunk páran és néhányan ismerjük is egymást, holott nem tudtuk, hogy jövünk, kölcsönösen. Kicsi ez az ország, tudomásul kell venni, hogy a bírók, ügyvédek, egy egyetemen végeztek, ismerjük egymást. Az viszont komoly gondot jelent, amikor tegeződünk tárgyalás alatt.” (Ü2)*

⁵³ Az ügyvédek erősebb gazdasági pozíciójával (d) összefüggésben pl.: *„Az a tapasztalatom, hogy egyes bírák féltékenyek az ügyvédekre. Pl. egy 1 milliárdos pertárgyértékű perben az első fok megállapít nekem bruttó 150.000,- forintot, ezt megfellebbezi a felperes és a másodfok leviszi bruttó 100.000,- forintra. Amikor mondom a bírónőnek, hogy én ebből adózom is, számba veszik, hány beadványt készítettem, hány soros, hány tárgyalás volt. A jelenlétre is, és az írásbeliségre is nagyon oda figyelek, valamint a határidőkre is. Tartom magam ehhez, de a bíró szerint nem volt ezzel annyi munka, hiába 1 milliárd forintot a pertárgyérték. Az egyik elsőfokú bíróságon például van egy bíró, aki az első tárgyaláson, ahol a felperes jelen van, meg lehetne hallgatni, mert a kereset elő van terjesztve, érdemi védekezés szintén, és megpróbálja ránk erőltetni, hogy kérjünk halasztást. Talán nem készült fel, vagy rossz napja volt, de jegyzőkönyvbe veszi, hogy a felek közös kérelmére – én nem kértem - lesz a halasztás és utána 3 napos határidőt ad, és amikor kijelentem, hogy nem tartható a 3 nap, akkor a válasz az, hogy örüljek, hogy van munkám. Előzőleg kifejti, hogy ő bírságot, 100 ezernél kezd, 500 ezerig megy fel, és egy tárgyaláson többször is bírságot, ha mi nem tartjuk be a határidőket. Jó hangulatú tárgyalás lesz.” (Ü7)*

⁵⁴ CSÁZSÁR: Az ügyvédi hivatás és a jogi munkamegosztás átalakuló feltételei. 195.

a kereslet likviditása: „Tudomásul kéne venni, hogy aki bíróságra akar menni, az fizessen. Az egy másik kérdés, hogy például költségfeljegyzést lehet adni. Nincs a fél abban az anyagi helyzetben, hogy pereljen, tehát addig a bíróság majd előlegez, de a végén fizessen.” (Ü2) A kliensek nincsenek abban a helyzetben, hogy megítélhessék a jogi szolgáltatások minőségét: „Itt az a nagyon nehéz szerintem, hogy az ügyvédi munkát megítélni az ügyfél sokszor nem tudja. Mert az ügyfél laikus. Hányszor van, hogy egy sztárügyvéd megvezeti az ügyfelet, stb.” (Ü5) „Nem biztos, hogy a drága, felkészültebb ügyvédet fogják választani. Vannak bizonyos sztár ügyvédek, akik időnként megjelennek, és olyat mondanak, hogy égnék áll hajam.” (Ü14) Ráadásul maga az ügyvédi kar is akadályozza, hogy az ügyfelek hozzájussanak a kockázataik mérlegeléséhez szükséges információkhoz: „Tehát az a szégyen, hogy a magyar ügyvédi piac 2015-ben nem ismerhető meg, hiszen megint megfűrták, hogy a mérlegeket közzé kelljen tenni, tehát amíg ilyen félféudális viszonyok között élünk, mert ott élünk, és ebben az ügyvédi szakmának is megvan a maga felelőssége, addig az ügyfél, ügyvéd felelősségről beszélni, ez kicsit idő előtti.” (Ü5) Ilyen körülmények között persze egyszerűbb a kockázatot az ügyfelekre hárítani: „(...) az ügyfélnek, a jogérvényesítőnek a legfontosabb feladata azon túl, hogy eldöntsük, akarja vagy nem akarja ügyét bíróság elé vinni, ki képviseli, azt kell kiválasztani. Ez ugyanolyan az én megítélésem szerint, mint a politikusoknál: van egy választás, a választáson megválasztjuk őket. Az ügyvéddel is ez a helyzet. Kiválasztok egy ügyvédet. Ha rossz ügyvédet választottam, az az én kockázatom.” (Ü2) A kockázatvállalás azonban az ügyvédek oldalán is felmerül, s ennek is vannak akadályai: „Amíg Magyarországon 50 millió forint a legnagyobb elérhető ügyvédi biztosítás, kicsit úgy látom, mint a kórházak helyzetét. Be lehet minden kórházat perelni egy milliárd forintra, de ha egyet megnyernek, akkor azt a kórházat be kell zárni. Itt vagy megteremtjük a piaci feltételrendszerét annak, hogy ügyvédnek legyen normális biztosítása, és akkor azt mondom, hogy igen vegyük elő a felelősségi kérdéseket, vagy nem, viszont akkor kicsit álszent a kérdés-feltevés (...)” (Ü2)

Tovább bonyolítja az ügyvédek ügyfelekhez való viszonyát, hogy a hivatás önképében hagyományosan benne van a közösség szolgálatának mozzanata, amit értelmezhetünk úgy is mint a szimbolikus tőke felhalmozására való törekvést. Ez a szimbolikus tőke az alapja hivatást övező megkülönböztetett társadalmi megbecsülésnek. Az ügyvédi hivatás piac logikája szerinti értelmezése és a közszolgáltatásként való felfogása közötti hezitálás mutatkozik meg például az ügyvédek specializálódásának megítélése kapcsán: „Az ügyfél felelőssége, hogy olyan ügyvédet válasszon, aki az adott jogterülettel teljes mértékben tisztában van, akár az eseti döntéseket, és azok tartalmát ismeri. Ügyvédi szempontból azt gondolom, hogy erre kellene menjen az ügyvédi társadalom hosszú távon, már a szakosodás irányába. Bár a folyamatok ennek ellenkezőjét mutatják. A cél ez lenne.” (Ü13) „Beszélhetünk kis értékű perekről, nekem az eddigi tapasztalataim szerint minél szegényebb ügyfélről van szó, annál bonyolultabb ítélet fog előállni. Abban az esetben, ha őket is egyenrangú állampolgárnak tartjuk, akkor viszont nem mondhatjuk azt, hogy mindenki forduljon ahhoz a szakosodott ügyvédhez, aki annak a témának a mestere.” (Ü9)

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy az ügyvédek ügyfelekkel való kapcsolatáról kialakított kép is meglehetősen ellentmondásos, részben a jogi szolgáltatások piacának hiányos vagy inkonzisztens feltételei miatt, részben pedig a hivatási önkép tisztázatlansága folytán. Ez utóbbi mozzanat arra utal, hogy az ügyvédek számára sem világos, hogy a hivatásukat tisztán piaci alapon nyújtott szolgáltatásként, vagy a nagyobb társadalmi megbecsülésre számot tartó, a közért végzett tevékenységként, illetve ezek milyen arányú kombinációjaként értelmezzék. Ehhez a bizonytalansághoz társul még az ügyfelekkel szembeni bizalmatlanság,⁵⁵ sőt bizonyos – valószínűleg a biztos középosztálybeli helyzetből és a jogi kompetencia többletéből is fakadó – leértékelő attitűd.⁵⁶

ad3. Jóval inkább egyértelmű volt az ügyvédeknek arról a két hivatási csoportról kialakított képe, amelyek az interjúk során szóba kerültek, nevezetesen az igazságügyi szakértők és mediátorok csoportjáról. Az előbbiekről egy egész exkurzus alakult ki, és a vártnál sokkal részletesebben fejtették ki álláspontjukat az ügyvédek, míg a mediátorokról csak néhány elejtett megjegyzést tettek. A különbség érthető is, hiszen a szakértők a perek gyakori szereplői, akik viszont az ügyvédekétől különböző, de szintén magas kulturális tőkével rendelkező hivatások képviselői, és nagyfokú szervezeti autonómiát élveznek. Az ő tevékenységük szabályozására pedig két lehetősége van az ügyvédségnek: vagy a bírakon keresztül, tehát éppen a pervitel szabályainak és érvényesítésének befolyásolása révén, vagy az

⁵⁵ „Minél hangsúlyosabban kerüljön megfogalmazásra, a fél igazmondási kötelezettsége, ezt nagyon fontosnak tartom. Mert biztos van az a pénz, amitől amnéziások lesznek a felperesek, és hiába írta alá és hiába oktatta ki az orvos őt, senki semmiről nem tájékoztatta, tehát egyszerűen hazudik.” (Ü7)

⁵⁶ „Öt év után pedig az igazságosság is már csak minket érdekel, az ügyfeleket nem.” (Ü12)

egész szakértői rendszer jogalkotási szintű reformja segítségével. Mindkét lehetőség megfogalmazódott a beszélgetések során: „*A másik probléma a szakértői bizonyításnál annak súlyozása, hogy sok bíró egy az egyben átveszi a szakértői véleményt, ami úgy gondolom, csak egy a bizonyítékok sorából. Semmivel nem kellene, hogy nagyobb súlya lehessen. Ha pedig magánszakértői véleményt szerez be az egyik fél, és azt csatolja be, azt a bíróság alsóbbrendű szakértői véleményként értékeli, vagy akár tanúvallomásként értékeli, és egyáltalán nem veszi figyelembe. Sőt, a bíróság által kirendelt szakértő és a magánszakértői vélemények ütköztetésével kapcsolatban én eddig nagyon kevés esetben tapasztaltam, hogy ezt megtenné a bíró.*” (Ü1) „*Egyébként recseg-ropog a szakértői rendszer, ezzel egyetértek, ez ténykérdés. Van a szakértőkről külön törvény.*” (Ü6).

Más a helyzet a mediátorok esetében, mivel a mediáció intézménye még nem vert gyökeret a magyar jogi kultúrában, és valójában nem jelent komoly konkurenciát az ügyvédek számára a jogi szolgáltatások piacán.

Ami a két szakmai csoportról az ügyvédekben kialakult képből közös, az a teljes elutasítás negatív attitűdje: „*Ha van rosszul felkészült csapat, tisztelet a kivételnek, az a szakértői gárda. Silány minőségű szakemberekből van, a legtöbbje és tisztelet a kivételnek, olyan, aki a szakmából kiesett. Nincs piaci értékű tudása, vagy nem is gyakorolta. Van olyan nőgyógyász, aki szakért, életében nem dolgozott nőgyógyászként, van szakvizsgálója kétségtelen, de soha nem dolgozott orvosként.*” (Ü2) „*Szerintem a mediáció alapvetően zsákutca. Munkánélküli ügyvédek eljártsszák, hogy ők a bírók.*” (Ü5).

ad4. Mint azt fentebb már jeleztük, elemeztük az ügyvédeknek a hivatás belső viszonyaira vonatkozó reflexióit is, három probléma köré rendezve azokat: hogyan látják az ügyvédek a kollegiális együttműködés (a), a kliensekért való piaci verseny (b) és a professzió tagjainak szakmai és etikai felkészültségének helyzetét (c).

Az ügyvédek közötti szakmai együttműködés (a) – legalábbis a munkamegosztás napi szintjén – az interjúk tanúsága szerint inkább ideális elvárásként jelenik meg elképzeléseik között: „*Ha egy ügyvéd nem tudja ellátni az ügyet, küldje máshoz. Az ügyvédeknel bizonyos önmérséklet kellene, hogy legyen. Ha valaki valamihez nem ért, küldje át a felet a kollégához, aki ért hozzá.*” (Ü5) A valóságos tapasztalatokról szóló beszámolók azonban az eszmény ellenkezőjéről tanúskodnak: „*Munkamegosztás más ügyvédekkel, ügyvédi irodákkal az én praxisomban nincs.*” (I1) „*(...) az a tapasztalatom, hogy van egy generáció, nemcsak a fiatalok, idősebbek között is. Az idősebb nem ismer meg a folyosón, vagy odajön bemutatkozni, holott öt éve járunk tárgyalni. Fiataloknál pedig még jelölt, de úgy gondolja, hogy ő a tudomány letéteményese és a hiányzó tudását, azt agresszióval próbálja pótolni. Szabályosan megtámadja az embert azzal kapcsolatban, hogy hogyan mert ilyet leírni és „tudhatná egészségügyi szakjogászlétére” és ehhez hasonló hozzászólások. Ő viszont azt sem tudja, hogy ő maga mit írt le a beadványában, mert ezzel ellentétesen nyilatkozik.*” (Ü7) Más kérdés, hogy a hivatás tágabb szervezeti keretei között működő intézményes formákat fontosnak érzik az ügyvédek: „*A munkamegosztás jelenleg az irodánkban, a családon belül marad. Ez nem azt jelenti, hogy más ügyvédekkel, irodákkal nincs szakmai kapcsolatunk. A szakmai kapcsolatok tartására számos lehetőség van, az ügyenkénti konzultáció, az Ügyvédi Kamara által kezdeményezett és szervezett konferenciák, új törvények megjelenése előtti felkérés szakmai véleményezés, vagy a törvények gyakorlati értelmezésének szakmai vitája.*” (I1)

A jogi szolgáltatások piaci viszonyainak kérdését már fentebb is érintettük az ügyvédeknek az ügyfelekről alkotott elképzeléseik elemzésekor (ad2.) Említettük a fizetőképes kereslet csökkenésének problémáját, ami viszont árversenyhez és az ügyfélszerzés új módszereinek megjelenéséhez vezet (b). Míg a fizetőképes kereslet csökkenését szinte egyöntetűen érzékelik az ügyvédek,⁵⁷ az árversenyt, a konkurenciához igazodó árképzést már korántsem ítélik meg ilyen egyértelműen: „*A verseny azon formája árverseny, amikor egymás díjazása alá vállalnak az ügyvédek. Tudok olyan esetről, mikor az ügyfél sorra kereste meg az ügyvédeket az ügyében, azt az ügyvédet választotta, aki a legalacsonyabb összegért vállalta az ügyet.*” (...) „*Kialakítottam az áraimat, ezek szabott árak, nem igazodom a konkurenciához. Ha az ügyfél alacsonyabb díjszabású ügyvédet bíz meg, tudomásul veszem, nem változatok a díjszabásomon. Az árak kialakítását a képviselő munka nagyságához, milyenségéhez és a megbízás tárgyához kapcsolom.*” (I1) „*Megvan, hogy az adás-vétel hány százalék, cégalapításra, módosításra azért az ember hallja a tarifákat innen-onnan. Nyilván nem egyfajta tarifa van, vannak nagyon drágák és nagyon olcsók. Én próbálok belőni a középárfolyamra.*” (I3)

⁵⁷ E problémát az Ale és Béki által készített interjúkban is expliciten említik az interjúalanyok: „*Csökcent a fizetőképes kereslet, ami a felszámolható költségeket befolyásolja. Fel kellene számolnom az ügyfélnek egy sor költséget, amit most nem tehetek meg, mert a fizetőképes kereslet jelentősen csökkent.*” (I1) „*Persze amellet, hogy nincs fizetőképes kereslet, nagyon sokszor az ügyfelekkel is kell küzdeni, hogy a végén kifizessék a munkát.*” (I2)

Az ügyfélszerzés hagyományos módja úgy tűnik az ismerősök, volt kliensek referenciáin alapul: „Van nagyon sok ügyfélszerzési mód, de én azokban nem hiszek. Én azt gondolom, hogy mindig a referencia a jó, tehát, hogy valakinek megcsinálsz valamit jól, és akkor azt mondja, hogy menjél hozzá, mert ő jó.” (I3) A referencián alapuló klientúra építés módszere nyilvánvalóan a hivatás szolgálatként való hagyományos képéhez illik, amihez képest a tisztán piaci logikához igazodó, újfajta „marketing-módszerek” szinte botrányosnak tűnnek fel: „Vannak olyan ügyvéd kollégák, ez nagyon sajnálatos, de tény, akik házalnak a kórházak betegeinél. Megállapodnak a beteggel akkor is, ha eredetileg nem is akart perelni. Azt mondja neki, hogy benyújt egy 60-100 milliós keresetet. Nem tízmillióról beszélünk. 30-50%-os sikerdíjról beszélünk.” (Ü2) „Találkozhatunk szaklapokban, napilapokban ügyvédi hirdetésekkel. Elrettentő példaként mondom, hogy egy városban egy ügyvéd végigjárta a házakat és a lakások levélládájába bedobva az ügyvédi elérhetőségét, és általános ügyvédként bármilyen jogi tanácsadást és jogi képviselést ajánlott. Az interneten található a jogi fórum, ahol ügyvédektől kérdezhetnek. Az ügyvéd válaszol, de hozzáteszi, hogy lehet olyan információ, amivel kiegészítve az esetleges negatív választ pozitívrá fordítható. Itt aztán megadja az ügyvéd az elérhetőségét, és kéri a kérdezőt, hogy keresse meg!” (II)

Ami a hivatás tagjainak szakmai és etikai felkészültségét illeti, a megkérdezett ügyvédek általában érzékelték az e téren mutatkozó problémákat: „Úgy látom, hogy a mai, és egyébként az ügyvédi etikával is elég nehezen összeegyeztethető ügyvédi eljárási adat, hogy előrángatják a papírokat. Eltelik két év, valami újabb tény bizonyításra kerül, és előránt egy papírt valahonnan a fiókból, hogy „Megtaláltam!”. Szomorú, de azt kell, hogy mondjam, visszaélészerűen gyakorolják ezeket a mozzanatokot a kollégák. Egyes kollégák, attól sem riadnak vissza, hogy aktív részesei legyenek különböző okiratok legyártásának. Tudom, hogy ez erős mondat, de sajnós ez a helyzet.” (Ü2)⁵⁸ „(...) a jó ügyvéd szívja meg, ha az ellenérdekű fél slendrián, hiszen ennek nincs igazi következménye a Pp. szerint. Mindenki tudja, hogy kik azok, akik nem alkalmasak erre, de nem lehet tenni semmit. (...) ha valaki önmagára igényes ügyvéd, őt zavarja a legjobban, hogy vannak igénytelen, pályára alkalmatlan ügyvédek. Nagyon fontos lenne ezeket az ügyvédeket kiszűrni (...) A jelenlegi szabályozás ezzel nem foglalkozik.” (Ü5) Kérdés persze, hogy az ügyvédség kitől várja a szakmailag vagy etikailag felkészületlen ügyvédek kiszűrését biztosító szabályozást: az államtól, vagy a saját hivatási szervezetétől, vagy a piactól? Végezetül érdemes még felidézni azt a keserű, (ön)kritikus kifakadást, amelynek részletét a címben is idéztük: „Ha nem vagyunk úriemberek, azzal sincs baj, csak akkor ismerje el a magyar jogász társadalom, hogy mi nem úriemberekből állunk. Nincs ezzel baj. Ne szédítsük azzal a társadalmat, hogy mi egy irgalmatlanul magasán képzett, iskolázott emberek vagyunk, mert nem vagyunk azok.” (Ü5) Talán nem túlzás „beleolvasnunk” e reflexióba annak az igénynek a megfogalmazását, hogy a hivatásnak a maga számára is tisztázni kellene, hogy a piac logikájához és kényszereihez igazodó professzionális csoportként határozza-e meg magát – nagyjából az angolszász modellhez csatlakozva –, és törekszik a piaci működés feltételeinek megteremtésére, vagy a hivatás hagyományos – kontinentális európai, közép-európai – mintáját kívánja fenntartani, melyben jelentős szerepet játszik az állami szabályozás és a közszolgálatának etikája.

Következtetések

Kutatásunk fókusz-csoportos interjúk és irányított mélyinterjúk anyagának elemzése révén igyekezett megvilágítani a magyar ügyvédség hivatási önképének bizonyos aspektusait. Ennek során megvizsgáltuk bírákhoz, az ügyfelekhez és két másik professzionális csoporthoz – az igazságügyi szakértőkhöz és a mediátorokhoz – fűződő, valamint a hivatás belső viszonyaira vonatkozó elképzeléseiket.

Az elemzett négy témakörből három esetében tapasztaltuk a reflexiók ellentmondásosságát, megosztottságát. A bírák esetében az ügyvédek oldaláról a szakmai kompetencia terén mutatkozó versengés és bírálat, a kommunikáció és az együttműködés iránti igénnyel párhuzamosan, azzal utközve jelentkezett. Hasonló ambivalenciákat tapasztaltunk az ügyvédek–ügyfelek relációjában, melyek okait részben a jogi szolgáltatások piacának hiányos, illetve inkonzisztens feltételeiben, részben pedig a hivatási önkép tisztázatlanságában véltük felfedezni. Ez utóbbi tényező játszhat szerepet szintén az ügyvédek egymás munkájáról, a hivatás belső viszonyaira vonatkozó elképzeléseinek megosztottságában és kritikus attitűdjében, a jogi szolgáltatások átalakuló piacának kényszerei mellett. Az egyetlen aspektus, ahol

⁵⁸ Vö.: az ügyvédi „trükkökről” szóló 39. jegyzettel.

a percepciók és a vélemények nagyfokú összhangot mutattak az a két másik szakmai csoporthoz való viszony volt, ami egy egyértelműen kritikus és elutasító attitűdben jelentkezett.

Az eredmények értékelésénél azonban óvatosságra kell intenünk, rámutatva a kutatás módszertani korlátaira. Az interjú és a fókusz-csoportos interjú módszerei mint kvalitatív kutatási módszerek, arra alkalmasak, hogy felszínre hozzák a célcsoporthoz tartozó alanyok percepcióit, véleményeit, tapasztalatait és attitűdjeit, de arról nem mondanak semmit, hogy ezek hogyan oszlanak meg a célcsoport tagjai körében. Nem tudjuk tehát megmondani, hogy az ügyvédek milyen hányada csatlakozna a feltárt ellentétes elképzelések egyikéhez, vagy másikjához. Ehhez nyilvánvalóan további kvantitatív kutatásokra lenne szükség.

Jelen vizsgálódásaink azonban nem is törekedtek egy ilyen értelemben vett átfogóságra. Ez viszont nem zárja ki, hogy néhány megjegyzést ne tegyünk a mostani és a reménybeli további kutatások eredményeinek értékelését megalapozó szemléleti alternatívákról. Mint láttuk, Utasi Ágnes és kutatócsoportja az ügyvédség társadalmi helyzetének, belső gazdasági és ideológiai szerkezetének változásait elsősorban a jogi szolgáltatások piaci viszonyainak, a deprofesszionizálódás globalizációval összefüggésben kibontakozó hatásaira tekintettel igyekezett értelmezni.

A regisztrált változásokat azonban történeti perspektívából is szemlélhetjük. Mint azt a bevezetőben jeleztük, a magyar ügyvédség az 1920-as, '30-as években egy olyan válságba került, amelynek eredménye a hivatás autonómiájának elvesztése lett. Az akkori krízis tünetei közül nem egy napjainkban is észlelhető: a hivatás gyakorlói közötti gyenge kohézió, az ügyvédség politikai befolyásának és érdekérvényesítő képességének csökkenése, a jogászképzés tömegessé válásának következtében jelentkező „túlnépesedés”, a belső társadalmi és ideológiai fragmentálódás. Ebből a távlatból nézve, a kérdés – némi retorikai túlzással –, hogy a történelem ismétli-e magát? Az ügyvédi hivatás megmarad-e önálló, szabad pályának, vagy céhszerű, az államtól függő és az által szabályozott „hivatásrenddé” alakul vissza. A lehetséges scenáriók, „forgatókönyvek” felvázolásához is nélkülözhetetlen az ügyvédi hivatás – s benne a hivatás önképének – további szociológiai kutatása.

© H. Szilágyi István – Badó Andrea, MTA TK

MTA Law Working Papers

Kiadó: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

Székhely: 1014 Budapest, Országház utca 30.

Felelős kiadó: Rudas Tamás főigazgató

Felelős szerkesztő: Szalai Ákos

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Kecskés Gábor, Szalai Ákos, Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

Email: szalai.akos@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515